

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ПРОХОРЕНКО ТЕТЯНА ГРИГОРІВНА

Апр 93

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ
МОЛОДИХ ІНЖЕНЕРІВ

Спеціальність 22.00.06. - Соціологія культури,
освіти, науки

Автореферат
дисертації на здобуття нау-
кового ступеня кандидата со-
ціологічних наук

Харків - 1993

00814755 (U)

Робота виконана в Хар

Науковий керівник: кандидат філософських наук,
доцент Іправоторов В.О.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук,
професор Лозовий В.О.
кандидат філософських наук,
доцент Межов П.Ю.

Провідна установа – Харківський політехнічний інститут

Захист дисертації відбудеться 11 травня 1993 р. о
14-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 053.06.05 в Харківському державному університеті
/ ЗІ0077, м. Харків, пл. Свободи 4, ауд. 4-65/.

З дисертацією можна ознайомитися в Центральній
науковій бібліотеці Харківського університету.

Автореферат розісланий "10" аркня 1993 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор соціологічних наук

В.С.Бакіров

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

Актуальність теми досліджень. Не звертаючи уваги на всю го-
тоту кризової ситуації, в якій ми зараз опинились, роздуми про
феномен творчості залишаються актуальними та значимими. Більшо-
го соціальна необхідність в дослідженні цих питань невинно зро-
стає саме в той період розвитку суспільства, коли воно виходить
за межі жорсткої індустріальної системи і вишукує шляхи подаль-
шого вдосконалення свого розвитку, тому що в творчому процесі
закладена реальна можливість кардинальних змін в усіх сферах
суспільного життя, що надзвичайно актуалізує проблематику твор-
чості соціального суб'єкта.

У зв'язку з цим, особливий інтерес викликає проблема інже-
нерної творчості, яка зосереджує в собі вузол протиріч та
труднощів, пов'язаний з інженерною діяльністю і маючий відношен-
ня як до сфери підготовки, так і до сфери використання інженер-
но-технічних спеціалістів. Проявляючись в зниженні соціального
статусу, падінні престижу і в недосцінці інженерно-технічної
діяльності, вони відображають зміни в реальному становищі інже-
нерів в суспільстві: їх підготовка не відповідає потребам вироб-
ництва, знизилась творча віддача технічних спеціалістів, зпо-
вільнились темпи розробки та вдосконалення нової техніки і тех-
нології, якісні показники нових технологічних розробок у бага-
тьох випадках уступають своїм зарубіжним аналогам. В наслідок
цього низькими залишаються конкурси на вступних іспитах в тех-
нічні вузи, все частіше молоді інженери починають працювати не
за фахом.

Недосцінка праці найбільшого за чисельністю загону інтеліген-
ції є симптомом неблагополуччя, свідченням негативних процесів,
які відбуваються у нашому суспільстві. Система навчання та вихо-
вання, заснована на педагогіці повчання та заборони, авторитар-
ний стиль керівництва економікою з витікаючими звідси її монопо-
лізацією, ідеологізацією та централізацією, девальвація мораль-
но-етичних, культурних та загальнолюдських цінностей, посилення
технократичних тенденцій в процесі підготовки і в використанні
інженерно-технічних спеціалістів породжували механізм стримуван-
ня їх творчої активності.

Перехід до ринкових відносин, демократизація суспільного жит-

тя, децентралізація системи управління освітою, наукою та економікою, без сумніву, розширяють можливості для творчості і збільшують суспільну потребу в ній. Поява ринку праці і кон'юнктура на ньому будуть визначатись попитом і пропозицією на спеціалістів. Орієнтація діяльності підприємств, установ та організацій на отримання максимуму прибутку і забезпечення своєї конкурентоспроможності різко підніме рівень їх вимог до інженерно-технічних спеціалістів. Будуть потрібні спеціалісти, спроможні здійснити техніко-технологічний прорив у виробництві. В зв'язку з цим виникає суспільна потреба у творчій ініціативності, компетентності, інтелігентності та культурі.

Однак, залишається тільки констатувати, що внутріполітична та соціально-економічна ситуація, яку ми зараз маємо, дуже негативно відображається на стані науки і техніки, до цього часу не вдалось припинити механізм стримування творчої активності інженерів, а тим більше створити новий інноваційний механізм.

Ситуація ускладнюється значним скороченням державних витрат на науково-дослідну та інженерно-конструкторську діяльність, реорганізацією республіканських органів управління НТП, початком процесів роздержавлення, приватизації та іншими заходами перехідного періоду. Залишається невирішеною доля багатьох галузевих науково-дослідних інститутів, КБ, вузів, великих наукових підрозділів вищої школи, що загрожує розпадом сформованих наукових шкіл, інженерно-технічних колективів.

По-різному можна оцінювати зростання переливу кваліфікованих спеціалістів у сферу власного підприємництва, де виникають альтернативні іновачійні структури у вигляді малих підприємств, іновачійних фондів, кооперативних фірм та інше. Подібні структури не мають чіткої стратегії діяльності, відрізняються відсутністю дійсно глибоких розробок, характеризуються психологією, коли вибір ділового партнера зумовлюється не націленістю на перспективу, а є спробою знайти покупця, який зміг би більше всіх заплатити. Таким чином, вони не зможуть протидіяти зниженню темпів і масштабів науково-технічного розвитку.

Негативний вплив на розвиток науки і техніки починає відчуватися в зв'язку з від'їздом частини перспективної, талановитої творчої молоді за кордон, яку Захід приваблює можливістю самореалізації, незрівняно кращими умовами професійної діяльності

і більш високими заробітками. Особливо гостро це відчувається в зв'язку з кризовою ситуацією в системі підготовки наукових та інженерних кадрів, яка зараз має місце у нас. Крім цього, дуже гострою тепер і важковирішуюю в майбутньому залишається проблема науково-технічної бази, переобладнання якої потребує великих коштів, особливо в твердій валюті. Слід також чекати важкої і разом з тим тривалої адаптації сфери науково-дослідної та інженерно-конструкторської діяльності до ринкових умов, що пов'язано з відсутністю необхідної інфраструктури, інституціонально-правового та економічного середовища для самостійної іноваційної діяльності господарських суб'єктів в новій ситуації.

Тяжке становище інженерів поглиблюється соціально-економічною та екологічною кризою, що робить проблеми інженерії дуже важливими для нас сьогодні. В той час не менш важливо і інше. Якщо ми прагнемо зайняти чільне місце у світовому устрої, нам доведеться рахуватись з світовими реаліями.

Одна з них полягає в тому, що зусиллями США, Японії і Західної Європи формується новий світовий порядок, заснований на стратегічній ролі технології, який состоїть у тому, що конструктивно-технічний тип знань стає ведучим фактором економіки і основою розвитку суспільства. Але для того, щоб мінімально підключитися до світових процесів, необхідно мати господарство, яке хоча б в деяких рисах відповідало міжнародним стандартам. А так, як основу сучасного господарства складають техніко-технологічні процеси, то можна уявити собі всю їх значимість і важливість для розвитку суспільства.

Таким чином, інженерно-технічна діяльність уявляє собою багатогранну, багатофакторну проблему, яка включає цілий ряд об'єктивних і суб'єктивних протиріч і труднощів, а також торкається підготовки і використання технічних спеціалістів. Тому виникає потреба в комплексному, соціологічному дослідженні цих питань, коли діяльність інженера розкривається в усіх взаємозв'язках.

Ступінь розробленості проблеми. Інженерно-технічна діяльність приваблювала дослідників завжди з часу своєї появи. Є багато статистичної літератури по історії інженерної справи, історії техніки, військового мистецтва, бібліографічні відомості

про найбільш видатних інженерів і винахідників дореволюційного періоду.

Інформація про інженерів, як представників професійної групи, з'являється у монографіях Л.І. Гумілевського, В.Р. Лейкинської-Свирської, А.К. Шарца, які відносяться до 40-50 рр. цього століття.

Окремі спроби вивчити ті чи інші прояви і особливості інженерної праці розпочалися у 60-х роках. Однак підвищений дослідницький інтерес до проблем інженерії виникає у 70-80-х роках, у зв'язку з переходом людства до нового етапу НТП. В наш час гострота цієї проблематики не зникається, але спостерігається помітний спад інтересу до проблеми інженерії з боку дослідників, що і викликає у нас закономірну тривогу. Політичні, національні питання, які зараз так жваво дискутуються науковцями і практиками, не можуть бути розв'язані без вивчення сучасних тенденцій технічного розвитку суспільства.

Особливо інтенсивно розроблялись економічні, філософські, психологічні аспекти інженерної діяльності. Серед тих, хто присвятив свої зусилля дослідженню проблем інженерів, слід назвати В.В. Алехіна, В.Г. Горюхова, С.А. Кугеля, О.Т. Лебедева, І.С. Мангутова, О.М. Нікандрова, Е.А. Шаповалова, В.А. Ядова і багатьох інших.

У роботах цих авторів були зроблені спроби осмислити суттєвість, структуру і генезис інженерної діяльності, систему її соціально-професійних функцій, закономірності і напрямки, проблеми і труднощі інженерії.

Не зважаючи на те, що серед дослідників інженерної діяльності до сих пір немає єдності в розумінні її суттєвості, вони єдині в тому, що характерною рисою праці інженерів є значна доля творчих моментів. При цьому велика кількість досліджень зосереджує увагу лише на констатації цього факту, не переслідуючи цілі вивчення самого механізму творчої активності інженерів.

Враховуючи цю обставину, а також актуальність вивчення цієї проблеми, необхідно звернути увагу на ті дослідження, в яких робляться спроби провести спеціальний аналіз особливостей інженерної творчості, механізму їх творчої активності. Автор вважає, що найбільш вдалим і разом з тим перспективним напрямком вивчення цих питань є пошук особливостей формування, розвитку

та реалізації творчого потенціалу (ТП), що пов'язано з тим, що він виступає фактором самодетермінації творчого процесу. При такому підході науковому аналізу піддаються обидва рівні творчої активності – потенціальний і актуальний. Творчий акт у такому випадку розглядається як процес, який проявляється не тільки в реальних творчих результатах, але і в розвитку суб'єктивних можливостей інженера.

Загальнометодологічні питання суті ТП особи, його структури досить широко висвітлені в наукових публікаціях В.Ф.Бистрова, Л.І.Іванько, В.І.Воловича, Л.М.Злотникова, В.Ф.Овчинникова, С.Г.Панової, И.Ю.Постолока та ін.

З'являються роботи в яких розглядаються прояви тенденції гуманізації матеріального і духовного життя суспільства в змісті ТП особи, підсилюючи тим самим значення духовних, зокрема етичних, моментів в механізмі творчої активності особи (А.І.Клепиков, Л.В.Сохань, О.К.Чаплигін та інш.). Це дає можливість деяким авторам розглядати ТП як основний критерій різнобічного розвитку особи (В.В.Дмитренко).

Більшість науковців, які торкаються саме ТП інженерно-технічних працівників виділяють і аналізують лише окремі компоненти ТП. Так, А.Б.Коганов, Е.Н.Камишев, І.Ф.Лівшиць головну увагу приділяють творчому відношенню до діяльності. С.М.Персіянов, О.В.Степанова, О.І.Шкаратан акцентують увагу на ціннісних орієнтаціях, мотивах і інтересах творчої інженерної діяльності. Їх роботи присвячені творчому мисленню інженерів та науковців (О.Т.Лебедев, В.Г.Семибратов, В.С.Смирнов, Л.Б.Чернов). Однак усі вони не дають цілостну картину ТП інженерів.

Одними з перших були здійснені спроби комплексного аналізу ТП інженерів в соціально-психологічних дослідженнях В.Я.Ядова, Е.С.Чугунової. Широке використання емпіричного матеріалу дало їм можливість виділити важливі якості інженера, в тому числі і творчий, розглянути рівневі характеристики їх творчої активності, запропонувати різні методик для їх вимірювання.

І все ж таки, не зважаючи на важливість і глибину таких досліджень, вони закономірно обмежують вивчення ТП межами свого предмету. Це проявляється в однобічному аналізі проблеми. Зокрема, головна увага приділяється внутрішньому механізму реалізації ТП, вплив же соціальних факторів залишається невисвіт-

леним.

Виникає гостра потреба у використанні соціологічних методів, які дозволяють отримати знання про соціальний механізм становлення і актуалізації інженерами своїх творчих можливостей.

В цьому плані особливий методологічний інтерес мають роботи, в яких розкривається механізм і особливості формування різних форм активності молодих спеціалістів в системі вуз-виробництво. Результативно в цьому напрямку працюють соціологи Харківського університету. Вузівський період професійного становлення майбутніх спеціалістів знайшов відображення в дослідженнях соціологів Московського, Казанського, Воронежського і деяких інших університетів. Виконано ряд робіт, в яких розкрита роль науково-дослідницької роботи студентів у формуванні творчого потенціалу студентів у вузі (Л.Г.Квіткіна). Також висвітлені деякі аспекти становлення творчого потенціалу студентів у вузі (В.А.Андреєв, П.Ф.Кравчук, О.І.Сафроненко), різнобічні сторони організації самостійної роботи студентів, як одного із факторів творчого виховання.

Представляються перспективними дослідження творчих можливостей студентів, молодих спеціалістів у широкому культурологічному ракурсі. По цій тематиці, заслуговують на увагу роботи В.С.Бакірова, Д.І.Зюзіна, Н.Б.Крилової, В.О.Правоторова, Е.Ф.Сулімова, Е.Н.Фаустової, О.О.Якуби та інш. При цьому слід зазначити деякий дефіцит публікацій, присвячених проблемам соціального механізму формування ТП інженерів. По цій тематиці є роботи А.І.Клепікова, І.О.Мартинюка, Г.Н.Соколової. Менш за все вивчено механізм формування, розвитку і реалізації ТП молодих інженерів. На жаль, недостатня кількість робіт, в яких ця проблема досліджувалась би, як тривалий і складний процес системогенезу. Недостатня увага приділялась становленню інженерів на етапі вузівського навчання і адаптації до практичної діяльності, спадкоємності між цими етапами. Це знижує можливості розробки механізму соціального управління цими процесами.

Ціль і задачі дослідження. Ціллю дисертаційного дослідження є вивчення змісту, структури ТП, стану його розвитку, особливостей формування і реалізації на етапі вузівського нав-

чання і в період адаптації до практичної діяльності.

Відповідно до неї автор вирішує такі задачі:

- Розглянути суттєвість і зміст ТП молодих інженерів.
- Виявити тенденції розвитку інженерної професії в сучасних умовах, показати специфіку інженерної діяльності в порівнянні з іншими видами работ.
- Проаналізувати структуру, критерії і рівні розвитку молодих інженерів.
- Використовуючи емпіричні дані, розглянути процес становлення ТП майбутніх спеціалістів у вузі.
- Вивчити механізм розвитку і реалізації ТП молодих інженерів в умовах адаптації до професійної діяльності.
- На основі вивчення суб'єктивних і об'єктивних факторів ТП, визначити найбільш ефективні напрямки і засоби соціального управління процесом формування і реалізації ТП молодих інженерів.

Методологічну основу дисертації складає філософська та соціологічна література по проблемам творчості взагалі, і інженерної творчості зокрема. Важливими при написанні роботи були дослідження, спрямовані на виявлення суб'єктивних, психологічних факторів становлення ТП інженерно-технічних робітників. Також використовувались праці відомих педагогів, економістів та інших вчених, присвячені питанням підготовки і виховання молоді в системі вищої технічної освіти. Із зарубіжних джерел почерпнуті тенденції розвитку інженерної професії в сучасних умовах, а також в питаннях управління вищою школою.

Емпіричну основу дисертації складають результати соціологічних досліджень, проведених кафедрами соціології і соціологічною лабораторією ХДУ в 1976-1991 рр. по проблемах соціальної активності студентів і молодих спеціалістів на виробництві. З ціллю поглибленого аналізу механізму становлення і розвитку ТП інженерів, автором було проведено аналогічне дослідження по адаптованій методиці в Харківському автомобільно-шляховому інституті. Це дозволило провести порівняльний аналіз результатів у просторі і часі.

В дисертації широко використовувались матеріали соціологічних досліджень, які проводились киевськими, московськими,

ленінградськими, горьковськими, одеськими, львівськими соціологами по проблемам підготовки спеціалістів у вузі.

Наукова новизна дисертації:

- У дисертації дано методологічне обґрунтування використання поняття "творчий потенціал молодих інженерів". Характеризується складна структура даного поняття. Розвивається ідея про необхідність розгляду ТП як інтегральної якості особи, підкреслюється його особиста роль як феномена самореалізації творчих можливостей інженерів.
- Розроблена система емпіричних індикаторів, які дозволяють зафіксувати стан і динаміку формування ТП молодих інженерів.
- Розкривається специфіка ТП інженера і розроблено відмінний від традиційного підхід, направлений на вивчення його структури в єдності всіх компонентів.
- Знайдено механізм формування, розвитку та реалізації ТП в період вузівської підготовки і адаптації до професійної діяльності.
- Обґрунтовується спадкоємність процесу формування та розвитку ТП і доведено що порушення зв'язку між компонентами в будь-якій ланці, виступає дестабілізуючим фактором його подальшого становлення.
- Підкреслюється необхідність цілеспрямованого регулювання ТП молодих інженерів в сучасних умовах вищої школи. Запропоновано декілька варіантів створення соціальної технології управління цим процесом.

Теоретичне і практичне значення роботи. Результати теоретико-прикладного аналізу ТП молодих інженерів дають можливість глибше досліджувати його структуру і механізм формування як інтегральної якості.

Висновки і практичні рекомендації можуть бути використані при подальшому розробленні концепції вищої освіти, в тому числі і технічної. Соціологічною групою ХАДІ, при безпосередній участі автора були підготовлені відповідні записки ректорату і учбовій частині інституту, в яких були враховані результати досліджень.

Теоретичні положення і емпіричні дані роботи можуть бути використаними у відповідних темах учбових курсів по соціології, соціальній філософії, політології, теорії і методології

інженерної творчості.

Апробація роботи. Основні положення дисертаційного дослідження знайшли відображення у виступах автора на науковій конференції "Социально-философские и методологические проблемы развития духовного производства" (Ульянівськ, 1990 р.), науково-методичній конференції "Питання активізації пізнавальної діяльності студентів у вивченні суспільних наук" (Харків, 1990 р.), науково-практичній конференції "Будущий инженер - организатор на производстве" (Київ, 1990 р.), на II Всесоюзній науковій конференції "Творчество: теория и практика" (Київ, 1991 р.), міжреспубліканській науково-практичній конференції "Проблемы научного и технического творчества" (Одеса, 1992 р.).

Структура і об'єм роботи. Дисертація складається із вступу, двох частин, закінчення, двох додатків, літератури. Об'єм складає 162 сторінки машинописного тексту.

Основний зміст роботи. У вступі обосновується актуальність вибраної теми, дається характеристика стану її розробленості в літературі, визначаються цілі і задачі дослідження, розкривається наукова новизна і практична значимість роботи.

В першій частині - "Творчий потенціал молодих інженерів, як об'єкт соціологічного дослідження" - розглядаються теоретико-методологічні питання ТП інженера.

Виходячи з того, що конкретне соціальне середовище, в тому числі і професійна діяльність інженера, виступають важливими факторами ТП інженера і визначають спрямованість розвитку творчих можливостей спеціаліста, робота розпочинається з розгляду специфіки і особливостей інженерної діяльності, на відміну від інших видів професійної діяльності.

Вперше з'явившись в античному світі, слово "інженер" вказувало на приналежність до числа осіб, які займалися створенням воєнних машин. З розвитком виробничих сил розширявся і об'єм поняття "інженер", "інженерне діло". Однак незмінною функцією інженерів завжди було і залишається інтелектуальне забезпечення процесу створення техніки.

Значні якісні і кількісні зміни в праці інженера були пов'язані з науково-технічною революцією, сучасний етап якої, збільшивши наукову і технічну оснащеність праці, сприяв зростанню числа інженерно-технічних працівників. Це супроводжу-

валосся не тільки посиленням диференціації, але і розширенням кордонів інженерної діяльності за рахунок проникнення інженерів, в усі галузі науки, виробництва і культури, змінами змісту і характеру їх праці. І все ж характерною рисою інженерної діяльності, яка визначає її суттєвість, є технічна інновація, без якої неможливим був би як розвиток виробничих сил суспільства, його прогрес, так і оформлення інженерної діяльності в окремий рід занять. Це і визначає соціальну місію інженера як основного суб'єкта прогресу.

Дисертант підкреслює, що в сучасних умовах зростає потреба в гуманізації і гуманітаризації інженерної діяльності і технічної освіти, що зумовлено місцем і значенням техніки в системі "природа-техніка-суспільство". Займаючи проміжне положення, технічні засоби стали необхідним елементом практично в кожній людській діяльності. Тому найменша зміна рівноваги може привести до невиправних наслідків, як для природи так і для самої людини. Саме тому в научно-публіцистичній літературі все частіше ставиться питання про розширення і ускладнення критеріїв оцінки інженерних рішень. До традиційного критерію, економічної ефективності, сьогодні можна додати критерій екологічної ефективності, а до знань спеціалістів - знання закономірностей взаємодії виробничої технології з технологією природною.

Інженерні рішення також повинні враховувати вимоги ергономіки, інженерної психології. На основі проведеного аналізу автор стверджує, що технократичний підхід все більше вступає в протиріччя з потребами соціальної практики, заважає розкриттю творчих можливостей і здібностей людини, тормозить подальший їх розвиток.

З позицій системної цілостності дисертант підходить до аналізу інженерних функцій (професійних і соціальних). Дві функції використовуються при вивченні ТП молодих інженерів. В дисертації досліджуються проблеми і труднощі інженерної діяльності, які проявляються в зниженні престижу інженерної професії, приводяться причини цього.

Основна увага в теоретичній частині дисертації приділяється вивченню суттєвості, критеріям, структурі ТП інженера. Були з'ясовані найбільш спільні по відношенню до ТП такі понят-

тя, як "потенціал", "творчість", "творча діяльність".

Структура ТП відповідає внутрішній структурі складових частин потенціалу особи. Виходячи з цього автор стверджує, що ТП включає творчі здібності особи, як найбільш загальну форму вираження потенційного рівня розвитку її суттєвих сил, а також внутрішні можливості, які активізують становлення і реалізацію самих творчих здібностей. Останні уявляють собою не що інше, як цілостно-мотиваційні суттєві сили.

При розгляді творчих здібностей дисертант спирався на досвід, накопичений психологічною наукою, що дозволило йому визначити їх як сукупність внутрішніх ресурсів і специфічних якостей особи, які усі разом і дозволяють їй бути суб'єктом творчості. Для вирішення питання про перехід потенційного рівня творчості до рівня дійсності необхідно відрізнити творчі здібності як суб'єктивні можливості діяльності, так і актуальні творчі здібності, які реалізуються в предметній діяльності. Діалектика взаємодії цих сторін є внутрішнім джерелом розвитку ТП. Іншими словами, поняття ТП особи характеризує суб'єкт творчості з позиції діалектики можливого й дійсного розвитку його суттєвих сил. Перехід можливості в дійсність не здійснюється автоматично. Одним із факторів, який забезпечує цей процес є творча спрямованість свідомості особи.

Рівень розвитку ТП особи також оцінюється автором по характеру і змісту тих задач, які доводиться вирішувати особі в процесі її професійної діяльності. Вони можуть виражатися в стилі творчої реальності, у використанні інженером оригінальних підходів, засобів, методів, відносин, тощо. Таким чином в роботі аналізується група "діяльностних" критеріїв ТП особи. Дисертант приділяє увагу розгляду специфічних особливостей ТП інженера, які визначаються змістом і характером інженерної діяльності, інженерними функціями.

На завершення цієї частини пропонується програма конкретно-соціологічних досліджень ТП молодих інженерів. У відповідності з вимогами, які висувуються до програми аналізується і визначається суттєвість проблемної ситуації, характеризується об'єкт і предмет дослідження, формуються цілі і задачі дослідження, дається емпірична інтерпретація важливих

дослідницьких понять і категорій, визначаються гіпотези, підбирається відповідний інструментарій.

Друга частина - "Механізм формування творчого потенціалу молодих інженерів" - демонструє осмислення на емпіричному рівні соціального механізму становлення, розвитку та реалізації творчого потенціалу молодих інженерів в динаміці.

В ході дослідження було встановлено, що формування і розвиток творчого потенціалу інженерів являє собою тривалий процес з чітко вираженими етапами. Об'єднуючись спадкоємними зв'язками, вони відрізняються один від одного особливостями механізму формування та реалізації творчих можливостей особи.

Дисертант доводить, що основи ТП майбутніх інженерів починають закладатися ще в довузівський період, особливо під час вибору професії.

Важливим етапом подальшого розвитку ТП майбутніх інженерів виступає вуз. Він відіграє значну роль, по-перше, у формуванні професійно-ділового потенціалу молодих інженерів, який являє собою необхідну суму професійних знань, вмінь та навиків і є необхідною умовою професійної творчості. Аналіз його рівня дозволяє стверджувати, що в системі підготовки інженерних кадрів продовжують переважати технократичний та інформаційний підходи до навчання і виховання. Встановлено, що формуванню ТП спеціаліста в найбільшій мірі сприяють вміння і навики, пов'язані з самостійною роботою, а саме, вміння раціонально організувати свою роботу, навики науково-дослідницької роботи, вміння використовувати теоретичні знання на практиці. Однак, існуюча система загальнонаукової та спеціальної підготовки не зорієнтована на розвиток саме цих здібностей. В системі ТП не спрацьовує також гуманітарна підготовка спеціаліста.

У вузівський період продовжується процес становлення творчої спрямованості свідомості майбутніх спеціалістів. Це виразилось не тільки в перебільшенні орієнтацій на творче самовираження в своїй професійній діяльності, але і в достатньо високому ступені цілісності цього блоку компонентів ТП. Свою майбутню професійну діяльність вони бачать як творчу діяльність. Однак, високі орієнтації на творчу працю в майбутньому не завжди супроводжуються такою ж високою творчою мотивацією участі у різних видах студентської діяльності. Вияснилося, що менше

половини студентів виявляють глибокий інтерес до навчання, цікавляться науково-дослідними проблемами лише третина опитаних. Це знижує якісний рівень творчої спрямованості свідомості студентів, робить її більш нестійкою. Ці та інші протиріччя потенційного рівня ТП студентів заважають його реалізації, що проявляється не тільки у відсутності у більшості студентів творчого стилю в усіх видах діяльності, але і в порівняно низьких творчих результатах.

Вивчення механізму формування ТП студентів у вузі дозволило дисертантові виявити цілу систему суб'єктивних і об'єктивних умов та факторів, які стримують цей процес.

С закінченням вузу настає новий період в житті випускника - професійна діяльність. В цей період ТП молодих інженерів отримує імпульс для подальшого розвитку. Якщо під час навчання у вузі в основному йшло формування окремих складових частин ТП, то на даному етапі відбувається становлення професійної зрілості, досягнення рівня професійної творчості.

Емпіричні дані дозволили виявити динаміку становлення ТП, проаналізувати соціальний механізм його формування, розвитку та реалізації в період адаптації до професійної діяльності.

В нових умовах продовжується процес розвитку ТП, що виразилося в кількісному і якісному прирощенні усіх його компонентів. Було встановлено спадкоємний зв'язок з попереднім етапом професіоналізації. Це проявилось не тільки в тому, що вузівська підготовка стала базою для подальшого розвитку ТП, але і в тому, що деякі протиріччя в структурі ТП студента можуть не тільки залишатися, але й підсилюватися в період виробничої адаптації. Частина молодих інженерів, як і раніше, недостатньо володіють гуманітарними знаннями, навиками самостійної, творчої роботи, науково-методичними знаннями і досвідом.

Не зважаючи уваги на високу творчу спрямованість молодих інженерів, має місце неузгодженість деяких компонентів, і перш за все, пов'язаних з інтересом до роботи, відповідальністю. На практиці це проявляється в односторонній спрямованості професійно-творчої активності більшості молодих інженерів, високій незадоволеності своїми творчими результатами. Докладне вивчення умов практичної діяльності дозволило виявити систему факторів, які сприяють розвитку і реалізації ТП. Перш за все, це виробничі умови і

фактори такі як зміст і різноманітність роботи, можливість професійного росту, відповідність роботи здібностям і нахилам, можливість розвитку особи, творча атмосфера в колективі, гарні умови праці та інше.

Одночасно діють фактори, які знижують змістовно-творчі аспекти інженерної діяльності. Це все ще велика завантаженість сторонніми обов'язками і невластивими функціями, низька технічна оснащеність інженерної праці, відсутність матеріально-технічної бази для творчості, низька інформаційна забезпеченість новими технічними розробками, незадовільна організація праці, відсутність стимулюючого впливу заробітної плати, поборювання окремих керівників довіряти молодим вирішення важливих технічних завдань та інше.

Аналіз соціального механізму формування ТП у молодих інженерів дозволив автору прийти до висновку, що сформованість ТП, його сумісність, цілісність і ступінь реалізації залежить від збалансованості, відповідності соціальних умов і факторів між собою і навпаки.

Дисертант доводить, що процес формування ТП молодих спеціалістів потребує комплексного підходу в процесі соціального управління ним, і охоплює до вузівський, вузівський і виробничий періоди професійного становлення інженерів. Не зважаючи, на своєрідність протікання цього процесу, на кожному із етапів, їх повинна об'єднувати спільна ціль, а саме, - формування творчої особи, спочатку школяра, потім - студента і молодого спеціаліста. Засоби і можливості досягнення цього на кожному етапі можуть бути різними. Але без сумісних зусиль школи, вуза, виробництва вирішити цю задачу уявляється неможливим.

Аналіз розвитку нових відносин, як по лінії "школа-вуз", так і по лінії "вуз-виробництво" дозволяє автору зробити висновок, що зараз сформовані лише деякі елементи цієї системи, про глибину інтеграції говорити, поки що не доводиться. Це розширює можливості для пошуку і реалізації на практиці нових організаційних ідей, критичного переосмислення старих організаційних форм.

Дисертант не тільки обґрунтовує необхідність цілеспрямованого регулювання процесу формування ТП молодих інженерів, але

й пропонує варіанти створення соціальної технології.

В Закінченні сформовані основні висновки по матеріалам дисертації.

Основні положення дисертації знайшли відображення у наступних публікаціях:

1. Прохоренко Т.Г. Творческий потенциал инженера //Социально-философские и методологические проблемы развития духовного производства: Тез. выст. респ. науч. конф., 3-5 окт. 1990 г.- Ульяновск, 1990. - с.35-37.

2. Прохоренко Т.Г., Чаплигин О.К. Особливості формування творчого потенціалу інженера в вузі// Питання активізації пізнавальної діяльності студентів у вивченні суспільних наук:Тез. доповід. респ. наук. метод. конф., -24-26 жовт.1990 р.-Харків, 1990. - с.94-95.

3. Прохоренко Т.Г. Социологический анализ особенностей формирования и реализации организаторско-воспитательного потенциала молодых инженеров на производстве//Будущий инженер - организатор на производстве:Тез. докл. межвуз. науч.практ. конф., 23-24 окт. 1990 г.-Киев, 1990. - с.120-121.

4. Прохоренко Т.Г., Правоторов В.А. Профессиональная деятельность как фактор творческой активности молодых специалистов//Творчество:теория и практика: Тез.докл.на II Всесоюзн.науч. конф., 17-18 окт. 1991 г.-Киев, 1991. - с.294-295.

5. Прохоренко Т.Г., Правоторов В.А. Особенности формирования творческого потенциала молодых специалистов в современных условиях// Проблемы научн. и техн. творчества:Материалы межресп.науч.+практ. конф.,29-31 янв.1992г.-Одесса,1992.-С.257-259.

6. Прохоренко Т.Г. Творческий потенциал молодых инженеров: критерии, уровень и проблемы формирования:Сборн. научн. работ аспирантов Харьковского гос.ун-та (Под общ.ред.В.И.Чигринова).- Х.: Изд-во "Основа" при ХГУ, 1992. - с.55-56.

ЛНБ ім. В. Стефана
АН України

Подп. к печ. 30.03.93 Формат 60×84^{1/16}. Бумага тип. Печать офсетная. Усл. печ. л. 40.
Уч.-изд. л. 10 Тираж 70 экз. Зак. № 1015. Бесплатно.

Харьковское межвузовское арендное полиграфическое предприятие.
310093, Харьков, ул. Свердлова, 115.

465389

465389

AB 27.093